

DOCTRINA ȘI STRATEGIA NAȚIONALĂ – BAZA SUCCESULUI NAȚIUNII –

General-maior (ret.) conf. dr. Grudi ANGELOV

*Catedra de Securitate Națională, Facultatea de Tehnologii Informaționale,
Universitatea de Biblioteconomie și Tehnologii Informaționale, Sofia, Bulgaria
10.55535/GMR.2024.4.18*

This article sheds light on the importance of both national doctrine and national (grand) strategy for increasing the national power of the state, and their significant role for the development of the country. It depicts the importance of setting up the national ideal, national interests and goals, as well as the accomplishment of the planned task with the dedicated means. National identity, national unity and participation in organizations such as EU and NATO are important for the development of the country's strategic agenda.

The national doctrine and strategy are long-term documents, enabling the society to have a good foundation for developing its strategic documents concerning the governance of the state and ensuring the prosperity of the nation. On the other hand, both strategic documents also have their restraining effect regarding the deterrence of desires for a sharp change of strategic interests and objectives of the nation.

Keywords: national; strategy; doctrine; interests; goals;

Traducere și adaptare: Diana-Cristiana LUPU.

INTRODUCERE

Din anul 1989, societatea bulgară caută să-și definească identitatea națională. Politicienii bulgari, în ciuda faptului că au condus națiunea către prosperitate și democrație, au avut dispute în relațiile lor pentru îndeplinirea propriilor obiective politice. De-a lungul anilor, am asistat la conversații politice ce nu au vizat consensul în favoarea cetățeanului, considerat individual, al acestei societăți. În plus, cetățenii au fost martorii folosirii limbajului urii care duce la dezbinarea națiunii. În toți acești ani de rătăcire în căutarea valorilor democratice, copiere a diferitelor modele de comportament al statului și experimentare cu diferite proiecte politice, în așteptarea unui „Mesia” care să scoată țara din criza (în mare parte politică) constantă în care se află, nu am îndrăznit să ne uităm la noi înșine.

În ani de crize, pandemii și război, generând o criză de proporții globale, este mai mult ca niciodată necesar să ne întoarcem la rădăcinile istoriei noastre, să atragem cunoștințe, înțelepciune și să învățăm lecțiile de care avem nevoie pentru progresul națiunii. De asemenea, este necesar să analizăm doctrinele și strategiile, în special marile strategii ale vecinilor, aliaților și partenerilor noștri, precum și schimbările care au loc în Europa și în lume. Este util să înțelegem esența politicilor lor naționale și a mijloacelor pe care le folosesc pentru a-și îndeplini interesele naționale. Un număr mare dintre aceste țări își datorează succesul și prosperitatea urmăririi, realizării și apărării consecvente a intereselor lor naționale, așa cum acestea sunt consacrate în doctrinele lor naționale.

Pe de altă parte, de la începutul secolului al XXI-lea, am asistat la o serie de conflicte, cel mai recent fiind pe teritoriul Europei. Motivele apariției acestor conflicte și ciocnirile armate (războaiele) ulterioare ne readuc la definiția lui Clausewitz, conform căreia „războiul este pur și simplu o continuare a politicii cu alte mijloace.” (Clausewitz, 1976, p. 605). În același capitol, Clausewitz continuă, arătând că „folosim, în mod deliberat, sintagma ‘cu alte mijloace’ pentru că vrem, de asemenea, să lămurim faptul că războiul nu stopează, în sine, comunicarea politică și nici nu o schimbă în cu totul altceva.” (Ib.). Concluzia care se poate trage din aceste două citate este că războaiele apar ca efect al urmăririi unor scopuri politice încadrate într-o strategie, unde sunt clar formulate interesele naționale, sunt definite obiectivele naționale și sunt stabilite resursele necesare pentru îndeplinirea acestora.

Din punct de vedere istoric, puterea națională a fost, de obicei, asociată cu prezența capacităților militare. În general, puterea are diverse funcții, principala dintre acestea fiind asigurarea condițiilor pentru îndeplinirea scopurilor și intereselor individuale și de grup. Una dintre cele mai importante funcții ale puterii naționale a fiecărui stat în parte este îndeplinirea (satisfacerea) intereselor naționale, menținerea și extinderea acestora.

Obiectivele și interesele naționale sunt, de asemenea, active și în continuă schimbare. Puterea și securitatea națională pot fi, de asemenea, legate de obiectivele naționale. Prin urmare, se poate spune că puterea reprezintă atât un scop, cât și un mijloc de îndeplinire a intereselor naționale. O formă obiectivă și esențială de manifestare a aplicării puterii naționale este doctrina națională sau (marea) strategie națională.

Când este luată în considerare orice doctrină națională, trebuie remarcat faptul că „*elaborarea și afirmarea doctrinei naționale ca document oficial presupune consimțământul național*”. (Velev, 1997, p. 7). Atunci când se subliniază necesitatea acordului național, se au în vedere următoarele: realizarea unei înțelegeri comune a tuturor partidelor politice reprezentate în Parlament cu privire la definirea idealului național, a intereselor naționale (mod.bg, 2018) (enumerare în Strategia de securitate națională actualizată) și a obiectivelor, modalitățile de îndeplinire a acestora, precum și mijloacele pentru realizarea lor. Doctrina, pe de altă parte, stabilește un fel de cadru al subiecților politici, pentru a evita viitoarele schimbări drastice în modalitățile deja acceptate și consacrate de dezvoltare a statului. Doctrina și strategia națională se stabilesc cu scopul de a depăși politizarea excesivă a societății și de a direcționa energia exclusiv către prosperitatea cetățeanului individual, a statului, precum și către bunăstarea națiunii.

În capitolul „*Interese naționale, obiective și priorități*”, Valeri Rachev și Georgi Bakhchevanov compară interesele naționale cu cele ale unui individ, notând că „*Națiunile, ca și indivizii, au anumite interese bazate pe valorile lor interne, scopuri recunoscute, mijloace și motivații ale acțiunilor lor*.” (Rachev, 2005, p. 64).

ESENȚA DOCTRINEI NAȚIONALE ȘI A (MARII) STRATEGII NAȚIONALE

Conceptul de „*doctrină națională*” nu a reușit să se impună, de-a lungul anilor, în societatea bulgară și, în loc de a fi dezvoltată și adoptată o doctrină națională care să definească idealul național și să determine unitatea și dezvoltarea națiunii, elita politică a Bulgariei a evitat discuțiile privind dezvoltarea unei doctrine naționale și a preferat să elaboreze și să adopte o *Strategie de Securitate Națională*, în 2011, care a fost actualizată ulterior, în 2018, urmând a fi operațională până în anul 2025.

Situația în ceea ce privește așa-numita „*Marea Strategie*” sau strategia națională care ar putea înlocui, într-o oarecare măsură, doctrina națională este aceeași. Se manifestă o lipsă de voință în rândul politicienilor ca o astfel de strategie să fie elaborată și susținută de politicieni. Există mai mult de două sute patruzeci și șapte de documente strategice emise de Parlamentul bulgar și de Consiliul de Miniștri, doar pentru a răspunde cerințelor actuale ale situației politice.

În 1997, la doar câțiva ani după schimbarea regimului totalitar al Partidului Comunist Bulgar, un grup de oameni de știință și intelectuali bulgari au dezvoltat o doctrină națională: *Bulgaria în Secolul al XXI-lea, Doctrina Națională Bulgară* (Velev, 1997). Aceasta nu a fost adoptată de Parlament, în ciuda faptului că aceasta conceptualiza aspecte de bază precum doctrină, etnie, naționalitate, națiune etc.

Când se pune problema doctrinei naționale, este necesar să se aprofundeze și aspectul semantic, respectiv să fie explicați termenii. În „*Doctrina Națională Bulgară*” (Ib.) este consemnat că doctrina națională reprezintă un sistem fundamentat teoretic, cuprinzând viziuni și principii acceptate oficial referitoare la aspirațiile, perspectivele și scopurile istorice ale națiunii, fiind indicată și calea către realizarea idealului național. (Ib.). Mai mult, implementarea unei astfel de doctrine prin programe (strategii și politici) elaborate și adoptate face posibilă determinarea comportamentului instituțiilor în formarea politicilor interne și externe ale statului pentru o perioadă lungă de timp. Din definiție reiese clar că doctrina națională se concentrează, în principal, pe dezvoltarea și funcționarea statului pe termen lung, de cel puțin cincizeci de ani sau chiar mai mult. Exemple în acest sens sunt vecinii noștri: Grecia, Serbia și Turcia, care au astfel de doctrine. Doctrina națională greacă „*Megali Idea/Marea Idee*” a fost dezvoltată cu mai bine de o sută nouăzeci de ani în urmă. „*Planul*”, Doctrina națională sârbă, a fost creat în 1844 și actualizat ulterior, în 1985. Doctrina a fost dezvoltată de Academia Sârbă de Științe și a fost anunțată ca un „*Memorandum*” emis de academie. În ceea ce privește Turcia, doctrina națională a acesteia – „*Pace în țară, pace cu lumea*” – a fost anunțată de Kemal Atatürk în 1925 și este, în prezent, actualizată, în acord cu schimbările rapide ale mediului de securitate, precum și cu schimbările din viața politică a Turciei din ultimii ani.

Doctrina națională pune bazele prezervării și dezvoltării națiunii, pe de o parte, și creează încredere în viitorul acesteia, pe de altă parte. Această încredere în viitor poate fi obținută prin:

- Formularea precisă și clară a unui ideal național, care să reunească toate straturile națiunii, indiferent de rasă, gen, etnie, educație, cultură, statut social etc. Acesta, ar trebui, de asemenea, să reunească națiunea și să conducă la unitatea ei.

- Determinarea unor interese naționale adecvate, care să nu fie împărțite în „*interese de importanță vitală și alte interese naționale*”, ci să facă referire la comportamentul întregii națiuni, fără a lăsa loc de interpretare, cu scopul extragerii dividendelor politice pe termen scurt.
- Formularea obiectivelor naționale și determinarea modalităților de realizare a acestora pe termen lung.
- Dezvoltarea de politici și programe pentru îndeplinirea obiectivelor stabilite.
- Precizarea mijloacelor (resurselor) pentru îndeplinirea scopurilor în urmărirea intereselor naționale.
- Evaluarea resurselor disponibile și prioritizarea acestora pentru îndeplinirea obiectivelor și intereselor naționale.

Trecând în revistă esența și conținutul doctrinei naționale, ar trebui pusă întrebarea: *Prin ce diferă doctrina de strategie?*

Strategia (din greacă: *στρατηγία*, *stratēgia*, „arta conducerii militare, funcție a unui comandant militar, comandă etc.”) este un plan la nivel înalt pentru îndeplinirea unuia sau a mai multor obiective în anumite condiții de incertitudine. Importanța acesteia este legată, în primul rând, de faptul că resursele necesare îndeplinirii obiectivelor sunt limitate. Strategia implică, de obicei, stabilirea de obiective, determinarea acțiunilor pentru realizarea obiectivelor și mobilizarea resurselor pentru atingerea acestor obiective. Strategia descrie modul de îndeplinire a obiectivelor finale prin mijloace (resurse), ca în studiile organizaționale, unde managementul organizațional are sarcina de a defini strategia, iar strategia în sine poate apărea ca un șablon/model de activitate. Strategia include activități precum planificarea strategică și gândirea strategică.

Potrivit unei publicații comune a șefilor Statului Major Întrunit al SUA/US Joint Chiefs of Staff, strategia este arta și știința de a dezvolta și folosi instrumentele puterii naționale într-o manieră sincronizată și integrată pentru a îndeplini obiectivele naționale și/sau multinaționale (Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, 2004, p. 509).

Ambele definiții sunt relativ corecte, dar niciuna dintre ele nu oferă o imagine clară și completă a rolului și complexității gândirii strategice la cele mai înalte niveluri de guvernare. La aceste niveluri, strategia este arta și știința de a dezvolta și folosi capacitățile politice, economice, socio-psihologice și militare ale unui stat, în conformitate cu directivele politice, pentru a produce efecte care protejează sau promovează interesele naționale față de alte state, actori nestatali sau circumstanțe.

Strategia în sine nu este nici simplă, nici ușor de înțeles. Însuși cuvântul „*strategie*” a devenit un clișeu în viața noastră de zi cu zi. Este prezent

atât în fiecare conversație pe care o poartă două persoane pe stradă, cât și în emisiunile de știri. Avem tendința de a folosi cuvântul „*strategie*” ca termen general pentru un plan, concept, curs de acțiune sau viziune pentru o direcție la nivel personal, organizațional și guvernamental. Mai mult, nu este oferită o idee clară și nu se descrie când și în ce condiții este inițiat procesul de elaborare a strategiei, pe ce bază se fac analizele privind mediul de securitate și care sunt efectele pe care acestea le au asupra determinării intereselor, politicilor naționale, obiectivelor naționale, căilor și mijloacelor pentru îndeplinirea lor.

În general, strategia, la toate nivelurile, reprezintă un set de obiective, concepte și resurse în limite acceptabile de risc pentru a crea condiții și/sau rezultate mai favorabile care, altfel, ar exista întâmplător sau ar putea fi exploatate de o terță parte. Una dintre definiții spune: „*strategia*” este arta și știința de a dezvolta și folosi instrumentele puterii naționale pentru a sincroniza și a integra modalități de realizare a obiectivelor naționale și multinaționale. Ambele definiții sunt utile, dar niciuna nu surprinde pe deplin rolul și complexitatea gândirii strategice la cele mai înalte niveluri ale statului. Strategia urmărește sinergia și simetria obiectivelor, conceptelor și resurselor pentru a crește posibilitatea de succes a politicilor guvernamentale și pentru a spori efectele acestui succes.

Strategia oferă, de asemenea, un plan coerent pentru a reduce decalajul dintre prezent și viitorul dorit. În contextul statului, strategia reprezintă utilizarea unor instrumente specifice de putere (politice, diplomatice, economice, militare și informaționale) pentru îndeplinirea scopurilor politice ale acestuia, în cooperare sau în competiție cu alți actori care își urmăresc propriile – eventual conflictuale – obiective. Cu alte cuvinte, strategia este aplicarea puterii statului, cu resursele sale naturale și publice inerente, pentru a realiza obiectivele politice într-un mediu strategic emergent, dinamic și competitiv.

Ipoteza de bază a strategiei de perspectivă națională este că toate statele-națiune și organizațiile neguvernamentale au interese pe care le urmăresc în modul cel mai avantajos pentru ele. Interesele sunt o stare finală dorită, clasificate în termeni precum supraviețuirea, bunăstarea economică, o ordine mondială favorabilă și valori naționale sau de grup durabile. Interesele sunt extrase din aceste categorii generale, după cum se reflectă în mediul strategic, putând fi mai clar specificate, în contextul problemelor în cauză. Elementele puterii naționale sunt resursele utilizate pentru promovarea sau avansarea intereselor naționale.

Când vorbim de strategie, putem spune că, în general, este definită de arta liderilor politici ai unei țări de a lua în considerare capabilitățile, oportunitățile și nivelul puterii naționale, pe de o parte, și realizarea intereselor și obiectivelor

naționale, pe de altă parte. Ca un pas următor, aceștia trebuie să definească și să adopte politici pentru îndeplinirea obiectivelor și intereselor naționale, folosind nivelul de putere național existent.

Cărțile științifice de economie precizează că: „*strategia este un plan de dezvoltare pe termen lung (cinci ani)*” (Tanev, 2016, p. 8). Spre deosebire de cărțile referitoare la științe economice, strategiile politice sunt dezvoltate pentru o perioadă de cel puțin 20-30 de ani. Pe de altă parte, acestea sunt „*dedicate câștigării și păstrării puterii*” (Ib.) Strategiile naționale sunt gândite pentru perioade chiar mai lungi și concentrate pe: direcția în care țara să-și dezvolte economia, educația etc. Aceasta înseamnă că strategia are un termen lung, putând acoperi o perioadă între 50 și 70 sau 100 de ani. Prin urmare, este nevoie ca mentalitatea strategilor naționali să fie schimbată. Strategia este de a forma gândirea astăzi, având viziunea realizărilor.

Cu toate acestea, atunci când se pune problema elaborării unei strategii naționale, este absolut și categoric necesar a se analiza mediul de securitate, precum și a se evalua și defini clar riscurile și amenințările la adresa securității statului, iar, ulterior, a se formula interesele și obiectivele naționale.

Comparând definițiile doctrinei și ale strategiei, este evident că strategia conține unele dintre atributele doctrinei, precum scopurile, determinând modalități de îndeplinire a acestor scopuri și resurse, dar într-o perioadă definită de un orizont de timp scurt. Pe de altă parte, strategiile sunt căile și mijloacele de a îndeplini interesele și obiectivele naționale. Un exemplu în acest sens este „*Strategia Națională de Securitate actualizată*”, adoptată în 2018. Idealul național al Republicii Bulgaria nu este definit în strategie, iar interesele naționale sunt împărțite în „*interese vitale*” și „*alte interese importante*” (mod.bg, 2018). Obiectivele naționale sunt limitate, dedicate sistemului de protecție a securității naționale, și corespund politicilor sectoriale referitoare la securitatea statului etc.

DOCTRINA NAȚIONALĂ ȘI FUNCȚIONAREA STATULUI

Ce este doctrina națională? De ce este doctrina națională baza (fundamentul) funcționării statului?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, este necesar să privim doctrina prin prisma timpului și să ne dăm seama că aceasta „*reflectă experiența, maturitatea și intenția națiunii*” (Velev, ib). Doctrina națională face legătura între generații, păstrând istoria, experiența și cunoștințele generațiilor; analizează evenimentele actuale și planifică viitorul națiunii. Doctrina națională determină comportamentul statului și al instituțiilor sale în formarea și implementarea politicii interne și externe a țării pe o perioadă îndelungată.

Pe de altă parte, principalele obiective ale doctrinei naționale sunt:

- Sprijinirea politicianilor și funcționarilor publici bulgari în implementarea idealului național bulgar (după formularea acestuia) și protecția intereselor naționale.
- Mobilizarea energiei și voinței națiunii pentru dezvoltarea unității naționale în scopul realizării idealului național.
- Asigurarea primatului în decidera și protejarea intereselor naționale, indiferent de schimbările din viața politică a statului și de obiectivele partidelor și mișcărilor politice individuale;
- Servirea idealului național bulgar și a intereselor naționale bulgare.

Doctrina națională include idealul național, interesele naționale și programele (politicile) naționale pentru realizarea lor. Este supusă actualizării, pentru a face față provocărilor mediului de securitate în schimbare. După cum s-a menționat, idealul național este unul dintre atributele de bază ale doctrinei și reprezintă scopul suprem al națiunii. De asemenea, este o categorie dinamică, referindu-se la scopuri și obiective istorice specifice. Acesta apare într-un anumit stadiu al dezvoltării națiunii pentru a servi anumite interese geopolitice, etno-demografice, culturale, economice și de altă natură.

Idealul național stă la baza determinării intereselor naționale și, prin urmare, la definirea și elaborarea politicii naționale. Interesele naționale sunt părți importante ale doctrinei naționale. Acestea sunt principala forță motrice a națiunii și a statului, reprezentând baza politicii de stat implementate. De-a lungul anilor, în diferite perioade istorice, interesele naționale bulgare au fost adesea formulate clar și planificate adecvat, ducând la ascensiunea statului și a statalității bulgare. Exemple în acest sens sunt următoarele:

- convertirea bulgarilor;
- extinderea granițelor Bulgariei sub Han Krum, Khan Omurtag, țarul Simeon, țarul Kaloyan și țarul Ivan Asen al II-lea;
- realizarea aspirațiilor naționale pentru o biserică independentă și un stat propriu.

Pe de altă parte, au existat momente în care interesele naționale au fost nerealiste, incorect definite și cu așteptări excesiv de mari, ceea ce a dus la încetarea existenței statului bulgar pe perioade lungi.

Exemple în acest sens sunt:

- căderea statului bulgar sub sclavia bizantină, respectiv otomană;
- războaiele la care a participat Regatul Bulgariei – Interlat, Primul Război Mondial și Al Doilea Război Mondial;
- acceptarea dominației „*marilor puteri*”, ca urmare a deciziilor Congresului de la Berlin și a Tratatelor de la Paris din 1919 și 1947;

- subordonarea pe termen lung a politicilor interne și externe ale statului bulgar față de Comintern și URSS.

Astăzi, asistăm la o utilizare inadecvată a termenului de interes național de către funcționarii publici bulgari și poliție, fără o înțelegere clară a conținutului acestuia. Interesele naționale „*reprezintă nevoia colectivă a națiunii și sunt o expresie a drepturilor și acțiunilor necesare și justificate din punct de vedere istoric.*” (Velev, p. 37), prin urmare, nu pot și nu ar trebui să fie folosite pentru PR și lobby politic. Exemplele din ultimii doi ani din viața politică a Bulgariei sunt extrem de numeroase. Un mare număr de politicieni folosesc „*interesele naționale*” ca mijloc de a trata cu oponenții lor sau în campaniile lor electorale, fără să știe măcar unde sunt definiți exact și cine sunt.

Din toate cele prezentate, se impune concluzia că idealul național și interesele naționale se află într-o continuă simbioză și interacțiune. Interesele naționale derivă din și sunt o consecință a idealului național, deoarece reflectă diferitele manifestări ale idealului național (politic, cultural, economic, geopolitic, etno-demografic etc.).

Procese care le creează modelează strategiile. Dacă este bine conceput, procesul de formulare a strategiei permite factorilor de decizie să evalueze mediul politic, de securitate și bugetar, să identifice oportunitățile pentru o țară, să cântărească riscurile, posibilele soluții și compromisuri care trebuie făcute, precum și să decidă asupra modalității optime de a aborda provocările mediului de securitate în schimbare. Este posibil să se dezvolte o strategie bună dintr-un proces nu deosebit de bun și invers, respectiv un model bun de dezvoltare a strategiei poate duce la o strategie inadecvată.

Pe de altă parte, doctrinele necesită o analiză detaliată a mediului geopolitic și o evaluare clară a proceselor geopolitice viitoare, care să permită o delimitare precisă a intereselor naționale, a obiectivelor și scopurilor strategice (naționale). Folosind analiza, evaluarea și impactul schimbărilor din mediul de securitate, vor fi determinate mijloacele pentru realizarea acestor obiective și interese. Prin natura lor, interesele naționale ar putea fi împărțite în interese pe termen lung (pentru o perioadă de cel puțin cincizeci de ani) și pe termen scurt (pe o perioadă scurtă, necesitând realizarea lor rapidă).

CONCLUZII

Luând în considerare toate cele prezentate, s-ar putea concluziona că dezvoltarea doctrinei și/sau strategiei naționale este un proces complex și provocator. Complexitatea provine din faptul că, în procesul dezvoltării acestora, este necesară implicarea unui număr mare de oameni de știință și experți practicieni, care au cunoștințe, experiență și interese diferite. Mai mult, dificultatea este dată și de

necesitatea de a prezenta doctrina sau strategia într-un mod convingător forțelor politice și publicului.

Pe de altă parte, rezultatul eforturilor unei echipe cu interese diferite este elaborarea unui document bazat pe știință, care să prezinte doctrina și strategia națională, precum și motivele ce impun dezvoltarea acestora. La elaborarea acestor documente strategice, este necesar să se ia în considerare conceptele și principiile de bază care formează sistemul de viziuni pentru determinarea idealului național și a intereselor naționale ale națiunii, precum și a mijloacelor de realizare a acestora.

Atât doctrina națională, cât și strategia națională sunt fenomene care pot fi luate în considerare în definirea și realizarea intereselor naționale, reprezentând, prin urmare, un factor major în dezvoltarea statului modern. Acestea oferă o oportunitate de a depăși extremele politice și confruntările dintre diferitele partide și guverne, pentru a crea continuitate în realizarea intereselor și obiectivelor naționale. Doctrina națională este un document pe termen lung, care va permite continuitatea și consecvența în realizarea intereselor naționale. Prin urmare, se va oferi o oportunitate pentru funcționarea normală a statului și dezvoltarea statalității.

În ultimul, dar nu cel din urmă rând, un element vital al creării strategiilor este realizarea unui acord asupra conținutului acestora – acord între instituții, între guvernanți și guvernați, între politicieni și experți, între instituțiile naționale și internaționale, între generațiile prezente și viitoare.

Precizări privitoare la finanțare: Această activitate a fost susținută prin programul NSP SD, care a primit finanțare de la Ministerul Educației și Științei al Republicii Bulgaria, în baza acordului de bursă de cercetare nr. Д01-74/19.05.2022.

BIBLIOGRAFIE:

1. Clausewitz, von, C. (1976). *On War*. New Jersey: Princeton University Press.
2. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms (2004). *Joint Staff, J-7, Joint publication 1-02*. SUA: Washington D.C.
3. mod.bg. (2018). *Aktualizirana strategiazata nacionalna sigurnost*. Изтеглено на Aug 2023 г. от [www.mod.bg](https://mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf): https://mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf, accesat la 5 septembrie 2024.
4. Rachev, V., (2005). *Национални Интереси и приоритети, Национална и Международна сигурност*. Sofia, Bulgaria: Voenno izdatelstvo.
5. Tanev, T. (2016). *Kak mislqt stratezite*. Bulgarian Academy of Science “Prof. Marin Drinov”, ISBN 978-954-322-862-1.
6. Prof. Velev, G. (1997). *Bulgaria prez dvadeset i parvi vek, Balagrska natsionalna doktrina, Parva chast, Fundament na Balgarskata natsionalna doktrina*. Sofia: Znanie EOOD, ISBN 954-621-113-3.